

ТИПОЛОГІЯ ЛІСОРΟΣЛИННИХ УМОВ ТА ЛІСІВ СТЕПОВОЇ ЗОНИ

14–17 жовтня 2008 року на базі Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара працювала Третя Міжнародна наукова конференція з лісової типології. Організаторами конференції були Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, Наукова рада з проблем ґрунтознавства Національної академії наук України, Придніпровський науковий центр НАН України.

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара є загальнодержавним науковим центром, у якому видатний геоботанік-біогеоценолог, представник наукової школи В. В. Докучаєва, Г. М. Висоцького, В. М. Сукачова професор Олександр Люціанович Бельгард розробив типологію природних і штучних лісів всієї степової зони. Типологія степових лісів – методологічна основа науково-дослідної роботи Комплексної експедиції Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, яка була заснована в 1949 р. О. Л. Бельгардом.

Перед учасниками конференції було поставлене складне завдання: скоординувати діяльність лісових організацій, створити передумови для їх консолідації і на цій основі розробити керівні положення про принципи відновлення і збереження біорізноманіття природних лісів у степовій зоні та створення нових багатофункціональних штучних лісових масивів та лісосмуг для виконання плану Кабінету Міністрів України про створення до 2020 року 2,5 млн га захисних лісів.

Для підготовки та проведення конференції було обрано керівництво організаційного комітету.

Голова – член-кореспондент НАН України, професор А. П. Травлеєв (Україна).

Співголови – професор Хосе Мануель Реціо (Іспанія), професор Джозеф Георгій Рей (Індія), професор Л. П. Мицик (Україна), доцент А. Ф. Кулік (Україна).

Програмний комітет – М. М. Дронь (проректор з наукової роботи ДНУ ім. О. Гончара), О. М. Полішко (начальник науково-дослідної частини ДНУ ім. О. Гончара), Д. М. Гродзинський, Б. М. Данилишин (Україна), Г. В. Добровольський, Л. О. Карпачевський, П. М. Балабко, О. Б. Скворцова, А. О. Бобров, Т. О. Зубкова, М. М. Строганова (Росія), Гу Сіюй (Китай), Л. Ю. Рейнтам (Естонія), Стефан Скіба (Польща), Н. К. Чертко (Білорусь), В. Г. Радченко, В. В. Моргун, І. Г. Ємельянов, А. В. Боговін, О. З. Глухов, Л. Л. Кордюм, Ж. М. Матвіїшина, В. А. Горейко, В. В. Медведєв, Я. І. Мовчан, В. І. Парпан, О. Є. Пахомов, І. Х. Узбек, Й. В. Царик, Ю. М. Чорнобай, В. І. Шанда, Ю. Р. Шеляг-Сосонко, С. Д. Ющук.

Секретаріат конференції – О. К. Балалаєв, В. М. Яковенко, І. А. Іванько, М. С. Якуба, В. А. Горбань, В. С. Чернишенко.

У роботі конференції взяло участь 126 науковців – представники Новочеркаської державної меліоративної академії (Новочеркаськ, Росія), Львівського національного університету ім. І. Франка, Інституту екології Карпат НАН України (Львів), Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ), Криворізького державного педагогічного університету, Полтавської державної аграрної академії, Дніпровсько-Орільського природного заповідника, Мелітопольського державного педагогічного університету, Інституту проблем природокористування та екології НАН України (Дніпропетровськ), Криворізького технічного університету, Криворізького ботанічного саду НАН України, Запорізького національного університету, Академії митної служби України (Дніпропетровськ), Кременчуцького політехнічного державного університету, Національного аграрного університету України, НДІ охорони природи й біотехнологій, Національного заповідника «Хортиця», Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

На пленарному засіданні було заслухано доповіді провідних фахівців з типології штучних та природних лісів степової зони і прийнято відповідне рішення.

На конференції працювали 4 секції:

1. Типологія природних та штучних лісових біогеоценозів степової зони України.
2. Степове лісознавство; компоненти лісового біогеоценозу; пертинентна біогеоценологія; екофізіологія; проблеми степового лісорозведення.
3. Лісове ґрунтознавство: мікроморфологія, фізико-хімічні методи досліджень, біологія, енергетика, радіоекологія лісових ґрунтів; вітрова та водна ерозія ґрунтів; ґрунтова зоологія.
4. Лісова рекультивація земель.

Пленарне засідання розпочало свою роботу під головуванням член-кореспондента НАН України, професора А. П. Травлєєва.

Від імені ректорату Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара з привітальним словом виступив проректор професор М. М. Дронь, який ознайомив учасників конференції з історією створення та основними досягненнями типологічної наукової школи лісів степової зони України професора О. Л. Бельгарда. Доповідач відмітив, що дослідження лісів степової зони успішно продовжуються під науковим керівництвом учня й послідовника О. Л. Бельгарда член-кореспондента НАН України, доктора біологічних наук, професора кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології ДНУ ім. О. Гончара А. П. Травлєєва. Це яскравий приклад розвитку наукової школи класичного університету, у результаті діяльності якої поглиблюються теоретичні основи степового лісорозведення, розробляються та здійснюються конструктивні заходи щодо захисного лісорозведення, лісової рекультивації, координуються дії регіону зі збереження й відновлення біологічного різноманіття.

Член-кореспондент НАН України, професор А. П. Травлєєв у своїй доповіді відзначив важливість створення корифеєм природознавства професором О. Л. Бельгардом нової науки – «Степове лісознавство» – теоретичної основи степового лісорозведення. Минуло 60 років діяльності Комплексної експедиції ДНУ ім. О. Гончара, протягом якого зусилля колективу експедиції, її загонів, професорсько-викладацького складу, аспірантів та студентів були зосереджені на вирішенні проблем класифікації природних та штучних лісових біогеоценозів, розвитку степового лісознавства – наукової основи степового лісівництва, лісової рекультивації порушених земель, всебічного вирішення сучасних напрямів охорони біорізноманіття, відновлення та створення прогресивно стійких багатофункціональних лісових біогеоценозів з метою охорони земельних ресурсів, забезпечення гарантованого врожаю сільськогосподарських культур. Сьогодні Дніпропетровська лісотипологічна школа О. Л. Бельгарда продовжує розвивати ідеї В. В. Докучаєва, Г. М. Висоцького, В. М. Сукачова. На черзі поставлено системне комплексне обґрунтування біогеоценологічної класифікації степових лісів на ноосферному етапі розвитку біосфери.

Генетичне ґрунтознавство школи В. В. Докучаєва, куди входив і його учень Г. Ф. Морозов – автор першої теоретичної роботи «Вчення про ліс», без сумнівів, мало великий вплив на генетичну постановку сучасного лісівництва і є, таким чином, основою творчості в буквальному й переносному значеннях. «Ліс є явище географічне. Конкретна істина в природознавстві ґрунтується на обліку й узагальненні умов у яких відбувається той або інший процес, та або інша подія. Істина завжди конкретна, тому що все залежить від умов, місця й часу».

Г.Ф. Морозов (1901, 1930) розробив типологію великих дібровних масивів, що перебувають у межах лісостепу, – Шипів ліс, Теллерманівський гай, Чорний ліс. При дослідженні Шипова лісу ним виділені діброви на чорноземах і темно-сірому суглинку 1-го бонітету. Були виявлені діброви на солонцях – чисті дубняки 5-го бонітету. Ця робота різко критикувалася П. С. Погребняком (1955, с. 162-163), однак багаторазово була підтримана О. Л. Бельгардом, який увів у типологію природних лісів степу індекс «Е» (галофітні діброви), а також М. А. Сидельником (1961), академіком НАН України Ю. Р. Шелягом-Сосонком, Ю. Г. Гамулею (1998) та ін.

Учень Г. Ф. Морозова В. М. Сукачов уніс вагомий вклад у типологію свого вчителя. Він показав, що лісова типологія є галуззю навчання про рослинні угруповання взагалі й що морозівський підхід до лісу як взаємодіючого комплексу рослин і факторів середовища повністю можна застосовувати також і до інших нелісових угруповань. Ряди типів лісу В. М. Сукачова є едафоценотичними, тому що пов'язані зі змінами ґрунтово-кліматичних умов.

В. М. Сукачов (1930) запропонував узагальнену схему типів лісу, що, за словами С. Я. Соколова (1938), є динамічною й може вважатися найбільшим досягненням геоботаніки.

В. М. Сукачов спочатку ототожнював тип лісу з асоціацією, але потім прийшов до висновку, що тип лісу тотожний з типом лісового біогеоценозу. Тип лісу, на думку В. М. Сукачова (1951), варто розглядати як основну класифікаційну одиницю в лісовій типології.

У грудні 1954 року В. М. Сукачов брав участь у Міжнародному конгресі лісівників в Індії. Він був головою радянської делегації й співпрезидентом конгресу, виступав з доповідями. На цьому Конгресі розроблена В. М. Сукачовим типологія лісів була визнана найбільш доцільною і саме її Міжнародний конгрес поклав в основу типології тайгових лісів усєї земної кулі (Баранов, 1956, с. 12).

Можна думати, що з розвитком наукового прогресу на основі комп'ютерних технологій одним із блоків керування біосферою буде створена біогеоценологічна система, що відображає типологію лісів земної кулі. Виходячи з концептуального історико-наукового аналізу, можна стверджувати, що цілий ряд видатних типологів будували свої типологічні погляди не «взагалі», а в межах конкретної провінції, горизонтальних або вертикальної ґрунтових зон.

Так, наприклад, Н. К. Генко (1889) присвятив свої дослідження Біловезькій Пущі й увів розподіл лісів на типи.

І. І. Гуторович ((1897), працюючи в лісах Вологодської губернії й незалежно від Н. К. Генка, увів у лісознавчу практику поняття типів насаджень.

П. П. Серебренников (1913) створив схему типів насаджень лісів півночі й вирішив питання типології з погляду складу й бонітету насадження.

Лісотипологи Білорусі (Юркевич, Гельтман, 1974; Гельтман, 1982 та ін.) визначали тип лісу як більшу, наступну таксономічну одиницю за асоціацією. На їхню думку, тип лісу охоплює ряд асоціацій. Лісова асоціація – тип лісових фітоценозів – це первинна нижча таксономічна одиниця класифікації лісів.

А. М. Долуханов (1959) розглядає тип лісу Кавказу як близьких один до одного типів біогеоценозів.

А. А. Крюденер (1903) будував свою класифікацію на повній залежності лісової рослинності від факторів середовища. Їм було використане поняття типу лісу. При цьому він використав це поняття не тільки до лісів, але й до безлісних ділянок лісової зони. На жаль, свою типологію він запропонував не для окремих зон або регіонів, а для усєї Європейської частини країни, за що зазнавав різкої критики Г. Ф. Морозовим і В. М. Сукачовим.

А. К. Каяндер (1933) у своїй класифікації спирався тільки на ознаки рослинності. Типи лісу він не пов'язував із факторами місцезростання.

Б. П. Колесников (1961) стосовно до лісових формацій Примор'я й Приамур'я створив генетичну класифікацію типів лісу. На його думку, тип лісу повинен бути визначений не тільки в просторі, але й у часі, закінчено етап лісоутворюючого процесу за тривалістю життя покоління головної породи.

В. Н. Данько (1962) присвятив свої роботи типології байрачних лісів Донбасу.

Н. С. Забросаєв (1963) розробив типологію кілочних березових лісів Західного Сибіру.

Г. М. Висоцький (1913) створив характеристику дібровних лісів, що перебувають у межах рівнини європейської частини Союзу.

Ю. Р. Шеляг-Сосонко – представник Санкт-Петербурзької школи геоботаніків, характеризуючи широколистяні ліси Європейської частини СРСР, використав типологію В. М. Сукачова.

Г. Р. Ейтинген використав у своїх дослідженнях класифікацію лісів Г. Ф. Морозова.

Типологією лісів займалися багато дослідників: О. Л. Бельгард (1950, 1952, 1971); Б. Ф. Остапенко, В. П. Ткач (2002); В. Н. Данько (1963); З. Ю. Генрушинський (1996); С. В. Зонн (1954, 1982, 1986); М. А. Голубець (1967, 1978, 1997, 1967, 2007), В. І. Парпан (2000, 2009) та ін.

С. В. Алексєєв (1925) став продовжувачем ідей А. А. Крюденера. У поняття типу лісової ділянки вчений вкладав поняття фітоценозу і ґрунту. Класифікація побудована у вигляді двовимірної схеми з розподілом на градації зволоження й родючості місцеперебувань. Він уперше звернув увагу на особливості дібров на чорноземі, а також увів показник механічного складу ґрунтів як основний критерій родючості ґрунтів.

П. С. Погребняк (1931, 1955) типи лісу в класифікації виділяє як результат сполучення типу родючості (трофотопу) і типу вологості (гігротопу) місцеперебувань. Тип лісу в розумінні Є. В. Алексєєва, П. С. Погребняка, Д. В. Воробйова та ін. – це сукупність лісових і безлісних ділянок, подібних за ґрунтово-гідрологічними та кліматичними умовами.

Основою класифікації слугує едафічна сітка, побудована на координатах ґрунтової родючості й ґрунтової вологості.

Трофогенний ряд має чотири категорії трофності. Гігрогенний ряд утворений шістьма градаціями зволоження. У результаті лісівник одержує 24 типи лісових ділянок. У межах типу лісової ділянки встановлюються типи лісу, а в межах типу лісу – типи деревостанів. Л. П. Рисін (1982, с. 57-58) відзначає: «...Не раз висловлювалися думки, що не можуть відбити всього різноманіття умов місцеперебувань 24 клітки едафічної сітки, навіть якщо всередині типів виділити підтипи, морфи й інші допоміжні одиниці. Обмежуючим фактором є двовимірність сітки, обмеженість її двома координатами – вологістю й трофністю ґрунту. Пізніше до цих показників були додані вологість клімату й сума тепла; вважається, що остання величина корелює з родючістю плакорних місцеперебувань. Сполучення едафічної та кліматичної сіток, що дають у сукупності едафокліматичну сітку, дозволяє, на думку українських типологів (Воробйов, Остапенко, 1977), говорити про чотириординатну систему типів лісорослинних умов, тому що едато́п і клімато́п у своєму сполученні дають тип лісорослинних умов. Але навіть при такому «судосконаленні» всі питання не знімаються».

О. Л. Бельгард (1951, 1971) відзначає, що механічне використання едафічної сітки П. С. Погребняка в умовах посушливого степу породжує значні труднощі, про що говорили в своїх виступах Є. М. Лавренко, В. З. Гулісашвілі, Л. Г. Раменський, А. А. Роде ще на всесоюзній нараді в 1950 році. Такі ж заперечення висловлювалися в 1961 році в Харкові на республіканській нараді з лісової типології, учасником якої є і автор цієї доповіді – А. П. Травлєєв. Були критичні виступи ряду учасників, у тому числі Б. П. Колеснікова, О. Л. Бельгарда та ін., які підкресливали, що спроба об'єднати в едафічній сітці на ординаті родючості лісові насадження на супісках і на солонцях, включаючи їх у групу типу «В» тільки на основі подібності бонітетів, навряд чи можуть бути виправданими. Якщо розглядати ординату зволоження також як ординату родючості, то гігрогенний ряд за аналогією з трофогенним варто було б на свіжій градації обірвати й розглядати мокрі й сирі типи як своєрідні варіанти суших місцеперебувань.

Будучи послідовним ученим, Д. В. Воробйов у своїй капітальній праці «Типи лісів Європейської частини СРСР» (1963) у передмові писав: «О. Л. Бельгард став на правильний шлях, виділивши для дніпровських плавнів екотопи заплавної (за нашою термінологією – варіанти заплавної): довгозаплавні, короткозаплавні, позазаплавні ліси, установивши для кожного екотопа (варіанта) особливі типи лісу».

На с. 153-155 названої праці наводиться типологічна схема заплавлених лісів південно-сходу УРСР О. Л. Бельгарда.

П. С. Погребняк у монографії «Основи лісової типології» (1955) у главі 5 наводить типологічну схему О. Л. Бельгарда (с. 398-399) і відзначає: «Побудована на принципах порівняльної екології, ця схема відрізняється повнотою, деталізацією й послідовністю, дає можливість використати її як зразок для класифікації заплавлених лісів в інших географічних областях».

Професор О. Л. Бельгард (1950, 1971), працюючи з 1928 року під безпосереднім керівництвом академіка Г. М. Висоцького, створює типологію природних лісів степової зони. Типологія відрізняється оригінальністю й урахує умови виростання лісів в степу:

1. Довгозаплавні ліси.
2. Короткозаплавні ліси.
3. Аренні ліси.
4. Байрачні ліси.
5. Позазаплавні чагарникові ценози.
6. Ордината трофності замінена ординатою мінералізованості ґрунтового розчину, від якою залежить родючість (трофність), що змінюється за правилом біологічної кривої – мінімум, оптимум і песимум.
7. До трофотопу D додано трофотоп De, що представляє перехід до наступної градації мінералізованості – E.
8. Тип лісу «Е» формується на фізіологічно відносно бідних ґрунтах, які характеризуються в заплавах ознаками засолення, а в умовах яружно-балкових систем – карбонатністю.
9. Ордината зволоження (ряди гігрогенного заміщення) складається з восьми гігروتопів і визначається (поряд з рослинними індикаторами) локальними коефіцієнтами зволоження (ЛКУ), розробленими учнем О. Л. Бельгарда, лісовим гідрологом Л. П. Травлєєвим (1975).
10. У межах типу лісу розрізняють рослинні асоціації, що дають інформацію про ценоз у першу чергу із флористичної точки зору.
11. Кількість трофотопів досягає 20 одиниць, кількість гігروتопів – 8. Це дає можливість виділити, якщо є в наявності, або виявити при дослідженні лісових біогеоценозів до 160 типів лісу й значну кількість рослинних асоціацій.

Говорячи про типологію штучних лісів степової зони, необхідно мати на увазі таке зауваження Г. М. Висоцького (1916): «...У них немає типологічної відповідності, що переважає в природних лісах і допускає певною мірою застосовність користуватися складом насаджень замість типів». О. Л. Бельгард підкреслював (1971), що природні ліси мають свою багатовікову історію, тому склад і структура їх повно відбивають умови існування; у штучних лісах лише бонітет і загальний стан насаджень можуть слугувати до деякої міри індикатором даного місцеперебування».

У зв'язку із цим для побудови типології штучних лісових насаджень О. Л. Бельгард прийняв зовсім інші принципи, ніж при побудові типології природних лісів цієї самої степової зони. У цей же час типологічні школи П. С. Погребняка (Лавриненко, Флоровский, Ковалевский, 1956), «пролонгуючи» свою типологію природних лісів на незалісені території степового півдня, зустрічаються з великими труднощами. Прийнята Д. Д. Лавриненком типологічна основа – едафічна сітка П. С. Погребняка має 4 градації родючості й шість градацій зволоження, що комплектує 24 типи лісорослинних умов. М. А. Сидельник (1961, с. 96) відзначає: «Побудована на матеріалах лісової зони, ця типологія виявляється неповноцінною для зони степової, що має цілий набір інших типів лісорослинних умов, які не зустрічаються або слабо виражені в зоні лісостеповій, а тим більше – лісовій. Механістичне поширення цієї схеми на всю територію України мимоволі змушує вдаватися до різних натяжок».

О. Л. Бельгард (1960) будує типологію штучних лісів степової зони на трьох типологічних одиницях різного таксономічного рангу:

1) тип лісорослинних умов; 2) тип екологічної структури; 3) тип деревостану. У запропоновану типологічну схему лісорослинних умов степової зони включені: заплава, арена, азональні комплекси ґрунтів арени, звичайні чорноземи, південні чорноземи, темно-каштанові ґрунти з варіантами без засолення й із засоленням. Замість ординати «родючість» вводиться ордината «збільшення мінералізованості ґрунтового розчину». Гігروتопи мають вісім градацій зволоження, 64 типи лісорослинних умов, біологічна розмаїтість яких забезпечує п'ять основних мікроландшафтів степової зони: привододільно-балковий, долинно-терасовий, придолинно-балковий, привододільно-подовий, прилиманно-терасовий.

Значним досягненням у теорії лісової типології стала монографія академіка НАН України М. А. Голубця (2007) «Ретроспектива й перспектива лісової типології», у якій автор детально й пильно з науково-історичних позицій пропонує аналіз розвитку типологічної думки в Україні. Учений підкреслює, що на підставі типології Погребняка–Воробйова було запропоновано еколого-фітоценологічну класифікацію рослинності Українських Карпат М. А. Голубця–К. А. Малиновського (1967, 1978, 1997). М. А. Голубець (2007, с. 46, 54) як приклад наводить фрагмент типологічної класифікації лісів Українських Карпат і підкреслює, що «лісоекологічна типологія Погребняка–Воробйова є важливим етапом у розвитку лісознавства й лісівництва другої половини минулого століття. Але вона була орієнтована на включення типів лісу величезних територій в обмежену едафічну сітку з 20–24 едатоїв, що постало, з одного боку, перешкодою для відбиття історико-генетичних, хорологічних та екологічних взаємозв'язків і взаємозалежностей між цими типами, а з іншого – причиною штучного об'єднання їх в абсолютизовану, абстрактну, позбавлену практичного сенсу одиницю – едатоїв». В аналізі й синтезі типологічної думки в Україні назріла гостра потреба. Факти шаблонного «пролонгування» якоїсь типології, незважаючи на пояси й зони, на величезні території, є неприпустимим і безперспективним. Цілком і повністю приєднуючись до аналізу М. А. Голубця, бажано підкріпити ці позиції словами засновника «Вчення про ліс» Г. Ф. Морозова, який критикував пануючий лісогосподарський шаблон – механічне перенесення законів, розроблених у північних лісах, на інші фізико-географічні зони без урахування умов місця й часу, коли дотримуються «генеральних правил», що вимагають усюди однакових заходів, що лікують усі хвороби за одними рецептами». Учений наполегливо вимагав не виривати ліс із його середовища, а дивитися одночасно на ліс і на ґрунт. Лісознавство, за Г. Ф. Морозовим, повинне керуватися географічним принципом.

Активне впровадження у виробництво досягнень у типології лісів України можливе з урахуванням конкретних зональних, провінційних умов зростання. Створення 2,5 млн га штучних лісів, поліпшення лісистості й продуктивності лісів вимагає комплексних, біогеоценологічних та екосистемологічних наукових розробок, використовуючи прогресивні методи, включаючи комп'ютерні технології, у лісознавстві, лісівництві, у підвищенні якості підготовки фахівців лісових біогеоценологів вищої кваліфікації.

На засіданні були заслухані також доповіді провідних фахівців з типології лісів степової зони України Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара й інших університетів та наукових установ України й Росії.

У доповіді професора В. М. Зверковського відзначалася необхідність створення удосконаленої типології деструктивних лісових біогеоценозів для умов степової зони України і Молдови. В своїй доповіді професор Н. А. Білова підкреслила залежність мікроморфологічного стану лісових ґрунтів від ступеня деструкції того чи іншого лісового біогеоценозу. Запропоновано мікроморфологічні тести стійкості лісових екосистем, які знаходяться у зоні локально-катастрофічних сукцесій, які допомагають виявити стійкість ценозу до техногенного пресу навколишнього середовища.

Професор І. А. Мальцева доповіла про досягнення в дослідженнях ґрунтових водоростей, які проводилися в еталонних та деструктивних лісових насадженнях. Кандидат біологічних наук В. М. Яковенко звернув увагу на особливості якості ґрунтів в насадженнях професора В. Є. Граффа у Велико-Анадолі – колиці степового лісорозведення. Професор В. І. Шанда доповів про дослідження екологічної ніші відповідно до типів лісу в умовах Криворізького гірничорудного басейну. Доцент Є. Д. Ющук свою доповідь присвятив спільним роботам з академіком В. А. Ковдою та професором Л. О. Карпачевським з дослідження ультрадеструктивних лісів Кривбасу. Особливу увагу доповідач приділив мікоморфологічним властивостям лісових ґрунтів, залежності цих показників від якості ґрунтів і ґрунтотвірних порід з боку антропогенного тиску. Доцент М. В. Нецветов присвятив свою доповідь причинам лесиважних явищ, які зумовлені вібраційними процесами, що є характерними для деревостанів лісових угруповань. Великий інтерес викликала доповідь кандидата біологічних наук В. В. Засоби та аспіранта Р. Ю. Данилова, які доповіли про загальний стан лісових культур біогеоценозів у степах Краснодарського краю Російської Федерації. Кандидат біологічних наук В. А. Горейко відмітив необхідність створення лісів на типологічній основі, запропонованій О. Л. Бельгардом. Науковий співробітник лабораторії хімії ґрунтів О. В. Котович разом з А. К. Міцканом та Б. П. Колядою доповіли про типологічну цінність лісових екосистем, які відводяться під будівництво заводу водяних напоїв на територіях Самарського бору. Асистент В. А. Горбань у своєму виступі висвітлив основні симптоми повернення в степовій зоні чорних бур та особливості еолових відкладів. Молодший науковий співробітник О. В. Стрижак підвів підсумок своєї праці в галузі аналізу кутан – свідків процесів ґрунтоутворення та особливостей лесиважних процесів у лісах степової зони. З доповідями виступили також кандидат біологічних наук О. М. Масюк, кандидат біологічних наук О. В. Жуков, професор В. Л. Булахов, заслужений учитель школи № 67 Л. А. Федотова, аспірантка Ю. А. Калашник, кандидат біологічних наук О. В. Міхеев та ін.

Після завершення пленарного засідання була розпочата робота чотирьох секцій, де більш детально розглядалися певні аспекти типології лісів степової зони.

Шістнадцятого жовтня на заключному засіданні було прийнято рішення конференції.

У своєму рішенні, конференція підкреслила, що в останній період Урядом України прийнято цілий ряд постанов, направлених на розвиток і покращення роботи всіх керівних органів лісового господарства на покращення науково-дослідної роботи в галузі лісовпорядкування та в лісокультурній справі. Так, наприклад, Кабінетом Міністрів:

22.09.1992 р. – прийнято Рішення про затвердження перспективної мережі заповідної території області;

10.03.1994 р. – постанову про резервування для наступного заповідання цінних природних територій;

12.05.1997 р. – постанову «Про концепцію збереження біологічного різноманіття України» за № 439;

16.10.1998 р. – Рішення про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду області;

29.04.2002 р. – постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної Програми «Ліси України» на 2002–2015 рр. за № 581;

розпорядження голови облдержадміністрації «Про затвердження проекту регіональної Програми охорони, відтворення лісів, підвищення їх продуктивності і раціонального використання на 2008–2015 роки»;

Протокол прем'єр-міністра України, який стосується лісових організацій та поліпшення роботи в лісовому господарстві та ін.

Учасниками конференції було визнано, що сьогодні настає період поновлення лісових масивних та полезахисних насаджень. Робота ця повинна виконуватися на

суворо типологічній основі. Для степової зони, як показали піввікові дослідження, найбільш прийнятною класифікацією лісів є типологія природних та штучних лісів професора О. Л. Бельгарда.

Конференція ухвалила:

1. З великим задоволенням конференція відмічає, що роботи в галузі типології лісів, розробленої корифеєм степового лісознавства професором О. Л. Бельгардом, проводяться типологами, геоботаніками, ґрунтознавцями, лісовими біогеоценологами в Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара з використанням сучасного устаткування, на широкій біогеоценологічній основі, що дає можливість успішно вирішувати загальнодержавні завдання, пов'язані з відновленням, створенням та охороною лісових ресурсів у степовій зоні.

2. Конференція констатує успішні комплексні дослідження лісів на Присамарському моніторинговому міжнародному стаціонарі Комплексної експедиції ДНУ ім. О. Гончара та в його філіях – Комісарівському стаціонарі (штучний лісовий масив), Криворізькому залізорудному басейні, в Західному Донбасі, де Дніпропетровським національним університетом ім. О. Гончара на площі 76 га створені еталонні лісові насадження на штучних ґрунтах, сконструйованих на шахтних відвалах. Збережено природних лісів на площі понад 10 тис. га.

3. Необхідні подальші дослідження та рекомендації для створення 2,5 млн га полезахисних лісових насаджень, передачі байрачних лісових біогеоценозів під керівництвом обласних управлінь лісового господарства, розробки системи заходів зі збереження лісових ресурсів степової зони.

4. Звернути увагу на особливості лісового ґрунтоутворення в степу, покращення координації комплексних досліджень компонентів БГЦ, на синтез одержаних результатів з метою покращення типологічних підходів до відновлення, створення та охорони лісових різнофункціональних біогеоценозів.

5. З метою підвищення рівня підготовки кадрів екологів – типологів – ґрунтознавців необхідне оновлення програм спецкурсів з біогеоценологічного дослідження лісових екосистем. Просити Наукову раду з проблем ґрунтознавства НАН України удосконалити спеціалізовані програми та навчальні посібники до них, знайти можливості для перекладу українською мовою роботи К. І. Парфьонової та К. А. Ярилової «Руководство по микроморфологии почв».

6. Здійснити переклад українською мовою та перевидання класичних монографій професора О. Л. Бельгарда «Лесная растительность юго-востока Украины» та «Степное лесоведение».

7. Ширше практикувати впровадження математичних методів моделювання штучних лісів на основі екоморфічного підходу. Посилювати та вдосконалювати інструментально-технічну базу лабораторій.

8. Затвердити керівником опорного пункту щодо апробації та впровадження у виробництво типологій професора О. Л. Бельгарда в галузі степового лісознавства кандидата біологічних наук, доцента В. В. Засобу (Новочеркаська державна меліоративна академія, Росія).

9. Присамарському біогеоценологічному міжнародному стаціонару Комплексної експедиції ДНУ включити в плани науково-дослідної роботи діяльність групи науковців Новочеркаської державної меліоративної академії під керівництвом талановитого організатора та науковця В. В. Засоби як співробітників, які мають можливість проводити порівняльні дослідження в галузі степового лісознавства – теорії степового лісівництва.

10. Відмітити продуктивну навчальну та науково-дослідну роботу учнів школи № 67 еколого-економічного напрямку, директора школи Т. М. Ковальнової та керівника учнівського загону Комплексної експедиції ДНУ учителя – відмінника народної освіти України Л. А. Федотової. Вважати необхідним підсилити підготовку абітурієн-

тів для подальшого вступу до ДНУ за спеціальностями в галузі екології та степового лісознавства.

11. Підсилити наукові дослідження в напрямку наслідків суховіїв та утворення еолових відкладів для попередження негативного впливу пилових бур на навколишнє середовище. З цією метою забезпечити заїгн ґрунтознавців транспортом та польовими портативними лабораторіями.

12. Посилити співпрацю з науковими установами Іспанії, Індії, Росії, Японії, Польщі, Китаю у галузі типологічних досліджень.

13. Удосконалити учбові плани підготовки спеціалістів екологів-геоботаників, спеціалістів у галузі лісознавства.

14. Ставити питання у Міністерстві освіти і науки України про збільшення навчального часу, який дається на вивчення курсів «Ґрунтознавство» та «Екологія».

15. Активізувати роботу загонів Комплексної експедиції ДНУ ім. О. Гончара. Особливу увагу приділити дослідженням продуктивності лісових біогеоценозів та енергетичним особливостям лісових фітоценозів.

16. Посилити роботи у галузі дослідження динаміки вуглецевих запасів у ґрунті, які тісно пов'язані з парниковим ефектом на земній кулі.

17. Розробити заходи щодо створення штучних меліоративних рекреаційних захисних біогеоценозів на о. Зміїний, який є об'єктом дослідження Комплексної експедиції Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара з дослідження лісів степової зони України та Молдови за завданням Уряду України.

Н. А. Білова,
завідувач кафедри товарознавства та митної експертизи
Академії митної служби України,
доктор біологічних наук, професор

В. А. Горбань,
асистент кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології
Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара,
відповідальний секретар журналу «Ґрунтознавство»